

Л.С. Добровольська

РЕАЛІЗАЦІЯ ДИДАКТИЧНИХ ПРИНЦИПІВ РОЗВИТКУ ІНШОМОВНИХ МОВЛЕННЄВИХ УМІНЬ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ОСВІТНІХ КУРСІВ

Мета навчання іноземної мови в цілому і практичні цілі навчання предмета зокрема тривалий час зводилися до розвитку усномовленнєвих умінь. Інші види мовленнєвої діяльності розглядалися допоміжними засобами навчання. Соціальна потреба суспільства у спеціалістах, які уповні володіють усною і писемною формами іншомовної комунікації, зумовила виникнення наукових праць, які доводять доцільність навчання різних видів мовленнєвої діяльності засобами освітніх курсів. *Актуальність* розвитку іншомовних мовленнєвих умінь зумовлена модернізацією системи освіти в Україні та наближенням її до міжнародного рівня й необхідністю осмислення реалізації дидактичних принципів розвитку іншомовних мовленнєвих умінь засобами освітніх інтегрованих курсів у навчальному процесі.

Проблема розвитку інтегрованих умінь вже поставала в педагогічній теорії й практиці. Особливу увагу їй надавали вчені С.Д.Дерябо, В.І.Зягвінський, М.В.Лежнева, В.Я.Ляудіс, О.Я.Савченко, В.О.Ясвін та О.Яворук. Однак, стосовно іноземної мови це питання не достатньо висвітлене, проте вже є спроби визначення його сутності. Так, услід за Р.Ю.Мартиноюю ми розглядаємо іншомовні інтегровані вміння як здатність учнів одночасно брати участь у двох існуючих видах іншомовної мовленнєвої діяльності, при цьому одна діяльність виявляється головною, а інша – другорядною, що

передбачає домінанту уваги на першу діяльність та підтримуючу увагу до другої [4: 60].

Тож, маємо за завдання показати реалізацію дидактичних принципів розвитку іншомовних мовленнєвих умінь у старшокласників при вивченні освітнього інтегрованого курсу “Історії стародавніх цивілізацій”.

Процес вивчення предмета “Іноземна мова” відрізняється від інших навчальних дисциплін тим, що основним завданням при вивченні іноземної мови є не накопичення знань, а саме оволодіння учнями іншомовною комунікативною діяльністю [6: 48]. Аналіз методичної літератури дав нам змогу зробити висновок, що деякі методисти (Т.В. Голуб, А.В. Петрова) використовували не всі дидактичні принципи у процесі вивчення іноземної мови, що позначалось на ефективності процесу навчання. Разом з тим, інша група методистів (Г.В. Рогова, В.А. Слободчиков) наполягали на використанні всіх дидактичних принципів.

Ми згодні з висновками Ю.К. Бабанського та О.Я. Савченко, які пропонують групувати принципи навчання залежно від навчального предмета, тобто сфери їх застосування, а саме згідно з основними компонентами навчального процесу [2: 27; 9].

Серед загальноприйнятих дидактичних принципів, розроблених більшістю вчених – дидактів, ми вважаємо за необхідне звернути увагу на ті, які найкраще сприятимуть

побудові ефективної технології, раціональної системи розвитку іншомовних мовленнєвих умінь у старшокласників засобами освітнього інтегрованого курсу “Історії стародавніх цивілізацій”.

Реалізація принципу системності у процесі розвитку іншомовних мовленнєвих умінь засобами освітнього інтегрованого курсу ґрунтується на наступних положеннях: сприйнятті іншомовного мовлення як єдиної системи, що складається із взаємозалежних компонентів (різних видів мовленнєвої діяльності) і системному підході до керування процесом навчання.

Як відомо, процес розвитку рідної мови відбувається природно, тому що дитина користується мовою у процесі спілкування і цей процес завершується усвідомленням мовленнєвих форм рідної мови з їх наступним оволодінням [8: 397].

Однак, при вивченні іноземної мови цей процес має протилежну структуру, тому що він починається з усвідомлення іноземної мови, потім її системного оволодіння й тільки після цього завершується спонтанним мовленням. Ми підтримуємо думку багатьох дослідників стосовно питання оволодіння іншомовним мовленням. Так, І.О.Зимня вважає, що навчання іншомовного мовлення складається з *послідовного оволодіння мовою* – словником і граматичним запасом, *мовленням* – способами формування і презентації “мислеформ” за допомогою іноземної мови і *мовленнєвою діяльністю* – процесом спілкування, здійснюваним на основі різних видів і форм мови [3].

Стосовно освітнього інтегрованого курсу “Історії стародавніх цивілізацій” даний принцип реалізується при регулярно повторюваних діях

(презентації матеріалу) у рецептивному та продуктивному відпрацюванні, у використанні іншомовного матеріалу в дотекстових, текстових та післятекстових вправах, у перевірці його засвоєння, тобто у вільному оперуванні іншомовним матеріалом в умовах спонтанної комунікації.

Під системністю в нашому курсі ми також розуміємо неможливість виключення будь-яких перерахованих педагогічних дій у процесі навчання. Однак, це не означає, що час, що витрачається на виконання вище перелічених вправ на різних уроках буде незмінним. Як встановлено психологами, чим краще засвоєний попередній матеріал, тобто чим більшою інформацією володіє учень, тим легше йому засвоювати наступний обсяг знань. Як показують наші педагогічні спостереження, це повною мірою стосується й становлення досліджуваних нами іншомовних мовленнєвих умінь у процесі вивчення освітніх курсів.

Щодо принципу використання іноземної мови як засобу рішення немовних проблем. Як нами було зазначено, в умовах мовного середовища створення його штучного еквівалента є нереальним навіть в умовах активних контактів із закордонними країнами, а звідси й можливості спілкування з іншомовними учнями й студентами. Ніяка штучно створена мовна ситуація не замінить справжнього мовного спілкування, тому що учні, а тим більше старшокласники, добре розуміють, що це ретельно продумана лінгвістична гра.

Тому, ми пропонуємо вивчення іноземної мови за допомогою освітніх курсів, у такому випадку увага учнів буде концентруватися не тільки на

формі висловлювання, але й на способі повідомлення додаткової інформації з курсу. Крім того, старшокласники повинні обґрунтовувати та аргументувати свої погляди, думки, а також відстоювати й доводити їх.

Отже, зазначене вище становить сутність використання іноземної мови не як мети навчання, а як засобу оволодіння іншими навчальними дисциплінами.

Одним з найбільш важливих дидактичних принципів розвитку іншомовних мовленнєвих умінь у процесі вивчення освітніх курсів є *принцип розвивального навчання*. Концептуальні положення системи розвивального навчання були розроблені Л.С. Виготським, Л.В. Занковим, В.В. Давидовим і Д.Б. Ельконіним, С.Л. Рубінштейном. Останній вважає, що дитина не просто розвивається й виховується, а розвивається у процесі виховання й навчання, а отже розвиток дитини вдосконалюється саме у процесі навчання [8: 95].

Стосовно розвитку іншомовних мовленнєвих умінь у процесі вивчення освітніх курсів ми повинні відзначити, що ідеї навчання іншомовної мовленнєвої діяльності за допомогою виховного потенціалу інтегрованого курсу значно перевищує тематичні тексти підручника. Жоден навчальний текст, жоден штучно створений діалог і навіть фабульний текст не зможе вплинути на інтелектуальний розвиток старшокласників так, як сучасні й актуальні курси з гуманітарних дисциплін.

Вивчаючи теоретичні й практичні основи гуманітарних дисциплін учень здобуває всебічну гуманістичну освіту, навички загальної культури, толерантне ставлення до розвитку

інших цивілізацій і взагалі вдосконалює свої власні особистісні якості.

Без *принципу рефлексивної активності* навряд чи буде здійснений процес становлення іншомовних мовленнєвих умінь у процесі вивчення освітніх курсів. “Іноземна мова” на відміну від багатьох інших дисциплін є за визначенням М.Веста “не тією дисципліною якої можна навчити, а тією дисципліною, якої можна навчитися” [10].

Отже, необхідним елементом людської діяльності й засобом її вдосконалення є рефлексія. За даними Б.Г.Ананьєва, суб'єктом пізнання в рефлексії стає об'єкт пізнання. Рефлексія необхідна при пізнанні опосередкованого існування об'єктів, вона проявляється під час аналізу людиною засобів власного пізнання та її ставлення до його цілей і умов.

До рефлексивних процесів можна віднести наступні процеси: саморозуміння й розуміння іншого, самооцінка й оцінка іншого, самоінтерпретація й інтерпретація іншого [1].

У психології активність виступає співвідносно з діяльністю та виявляється як динамічна умова її становлення, реалізації видозміни, як властивості її власного досягнення. Вона характеризується обумовленістю дій, що відбуваються, специфікою внутрішнього стану суб'єкта і його наявною метою [7].

Відповідно до наукових досліджень, активність набуває рефлексивного характеру за наявності двох умов: – рефлексивного механізму саморозвитку особистості у процесі розв'язання проблемних завдань; – критичного осмислення первісної уяви про себе, що сприяє побудові нового образу “Я” як

суб'єкта творчості.

Таким чином, під рефлексивною активністю можна розуміти якість особистості, що характеризується наявністю в людини розвинутого мислення, умінь і навичок, необхідних для виконання навчальної діяльності, взаємозв'язку інтелектуального й особистісного у психіці людини.

Ми вважаємо, що викладаючи іноземну мову вчитель повинен орієнтуватися на позитивні якості притаманні учням. Не може бути успішної взаємної діяльності між учителем і учнями, якщо вчитель не враховує здібностей, потреб та інтересів учнів. Для цього, одначе, необхідно знайти такий інструментальний підхід, який би забезпечив правильне становлення самооцінки кожного учня. Освітній інтегрований курс "Історії стародавніх цивілізацій" призначений для старшокласників, психофізіологічні особливості яких характеризуються здатністю до індукції й дедукції, а також підвищеною мотивацією. У такому випадку незадовільна оцінка може нанести негативний "відбиток" на формування особистості майбутнього випускника.

Отже, ми вважаємо, що для забезпечення правильного становлення самооцінки кожного старшокласника, необхідно оцінювати роботу учня за характером та кількістю помилок. Тому, під час вивчення інтегрованого курсу ми не виправляємо помилки старшокласників, а тільки вказуємо на них, що дає змогу кожному учневі самотійно коригувати їх. Перескладання виправлених помилок здійснюється учнями у позаурочний час, що дає змогу учням добре засвоїти вивчений матеріал.

Таким чином, принцип рефлексивної активності у процесі розвитку іншомовних мовленнєвих умінь стосовно вивчення освітніх курсів реалізується в спеціально розроблених вправах, спрямованих на розвиток самостійної активності старшокласників.

Щодо *принципу індивідуалізації навчання або рівних можливостей для всіх*. Даний принцип має на меті надання "дозованого" обсягу інформації, що вивчається, відповідно до психолого-фізіологічних здібностей старшокласників із сприйняття та запам'ятовування інформації за певний навчальний час. Реалізація даного підходу залежить від рівня і якості засвоєння попередньої інформації. Так, психологами було встановлено, що чим більше знає людина й чим міцніше вона засвоїла навички вживання вивченого, тим більшим може бути обсяг наступної дози інформації, у той час, коли він для засвоєння скорочується [7].

Безумовно, як з огляду на лінгвістичне наповнення, так і за змістом тексти освітнього інтегрованого курсу "Історії стародавніх цивілізацій" мають труднощі, ступінь яких залежить від здібностей учнів. З метою того, щоб іншомовні мовленнєві вміння розвивалися у більшості старшокласників однаково й за той самий відтинок навчального часу, завдання курсу виконуються як у навчальний, так і в позаурочний час і диференціюються для добре, середньо й слабо встигаючих учнів.

Більш здібні учні повинні навчитися не тільки відтворювати отриману інформацію, але й аналізувати й інтерпретувати її. Крім того, вони повинні вміти знайти й

представити у вигляді усного й письмового повідомлення додатковий матеріал з досліджуваної проблеми. Для менш здібних учнів досить відтворити отриману інформацію, викласти її з опорою на ключові питання й дати їй власну оцінку. Старшокласники, які слабо встигають, обмежуються необхідністю переказу прочитаного тексту з опорою на питання, що деталізують, а нову інформацію з досліджуваної проблеми, наданою першою групою учнів, вони повинні відтворити з опорою на слова і словосполучення, що деталізуються.

Для досягнення більш якісних як навчальних, так й іншомовних умінь середньо встигаючі й слабо встигаючі учні повинні, у міру вивчення кожного наступного тексту, поступово долучатися до більш складної для них діяльності, що дозволить під час вивчення інтегрованого курсу вирівнюватися як у становленні інтелектуальних, так мовних здібностей.

Реалізація останнього принципу – *принципу повного засвоєння матеріалу*, що вивчається, є одним із основних лінгводидактичних принципів під час розвитку іншомовних інтегрованих мовленнєвих умінь.

Знання з іноземної мови необхідно постійно поповнювати і повторювати з раніше вивченим матеріалом. Багато вчених (Б.Блум, М.В.Кларін, Д.Г. Левітес, Р.Ю.Мартінова та ін.) досліджували вивчення проблеми повного засвоєння іншомовного матеріалу.

Організація роботи із засвоєння іншомовного матеріалу у процесі навчання іноземних мов полягає у відтворенні іншомовного вислову в нестандартних творчих умовах. Згідно з дослідженням С.Л. Рубінштейна,

справжнє засвоєння матеріалу – це оволодіння умінням оперувати ним відповідно до різних завдань, які можуть виникнути на будь-якому етапі процесу навчання [8: 505].

Питання психологічної закономірності засвоєння навчального матеріалу вивчали вчені Ш.І.Ганелін, К.Д. Ушинський та інші. Тож, на їхню думку, знання й уміння повинні закріплюватися узагальненням, систематизацією та структуризацією матеріалу, що дозволяє засвоювати новий матеріал, поступово, збільшуючи обсяг самої інформації, – можна вважати доведеною практикою.

Невід'ємною частиною розвитку іншомовних інтегрованих умінь є забезпечення засвоєння максимально можливого обсягу іншомовного матеріалу, що вивчається максимально можливою кількістю старшокласників. Як відомо, головною умовою вивчення іноземної мови є методичний принцип накопичення фонетичних, граматичних та мовленнєвих умінь. Якщо даний принцип не буде дотримуватися, то в мові учнів буде наявним недостатній обсяг мовленнєвих конструкцій, що відпрацьовуються на окремому етапі навчання. У такому випадку в учнів будуть спостерігатися прогалини в знаннях. Тому, організація роботи по освітньому інтегрованому курсу “Історія стародавніх цивілізацій” побудована з урахуванням постійного збільшення обсягу іншомовного матеріалу, що вивчається за умови його повного засвоєння на кожному етапі.

Таким чином, якщо організувати розвиток іншомовних мовленнєвих умінь стосовно вивчення освітніх курсів іноземною мовою з урахуванням перелічених вище дидактичних принципів та певних

вимог, вони нададуть іноземній мові статус реально мовленнєвої,

комунікативної дисципліни.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ананьев Б.Г.* Человек как предмет познания. – М.: МГУ, 1980. – 416 с.
2. *Бабанский Ю.К.* Оптимизация процесса обучения: общедидактический аспект. – М.: Просвещение, 1982. – С.27.
3. *Зимняя И.А.* Педагогическая психология: Учеб. пособие. – Р. н/Д.: Изд-во, Феникс, 1997. – 184 с.
4. *Мартинова Р.Ю.* Цілісна загальнодидактична модель змісту навчання іноземних мов: Монографія. – К.: Вища школа, 2004. – 454 с.
5. *Мартинова Р.Ю., Постовая Л.С.* Интегрированный курс обучения Истории древних цивилизаций средствами предмета «иностранный (английский) язык». – Одесса: ПНЦ АПН України – СВД Черкасов, 2004. – 119с.
6. *Николаева С.Ю.* Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах. – К., 1999.–С.48-50.
7. *Петровский А.В.* Общая психология – М.: Просвещение, 1986.- 464 с.
8. *Рубинштейн С.Л.* Основы общей психологии – СПб.: Питер, 2001. – 720с.
9. *Савченко О.Я.* Дидактика початкової школи: Підручник для студентів пед.фак. – К.: Абрис, 1997. – 366с.
10. West M. Learning to read a Foreign Language and Other Essays on Language Teaching. – L.: Longmans, 1955. – 100 p.

Подано до редакції 19.01.07

РЕЗЮМЕ

В статті освітається реалізація дидактичних принципів розвитку іноязычних рече віх уменій у старшекласників средствами образовательного интегрированного курса "Истории древних цивилизаций". Автор доказывает, что

если организовать учебный процесс с учетом представленных дидактических требований, иностранный язык получит статус реально речевой коммуникативной дисциплины.

SUMMARY

The article highlights realization of didactic bases of developing foreign communicative skills at educational courses by means of integrative course "History of ancient civilizations". The author proves that by organizing educational process according to the given didactic conditions, English as a subject will get the status of a real communicative discipline.

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент, член – кореспондент АПН України Р.Ю. Мартинова.